

*Х. О. Патицька,
аспірант, ІРД НАН України*

ФІНАНСОВА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ САМОДОСТАТНІХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

*С. О. Patytska,
PhD student, IRR of the NAS of Ukraine*

FINANCIAL DECENTRALIZATION AS A BASIS FOR THE FORMATION OF SELF-SUFFICIENT LOCAL COMMUNITIES

В даній науковій статті наводяться результати теоретичного дослідження фінансової децентралізації як основи формування самодостатніх територіальних громад, умови реалізації її основних принципів на сучасному етапі розвитку Української держави. Розкрито суть поняття «фіскальна децентралізація». Наводяться результати теоретичних досліджень розвитку теорії фіскальної децентралізації провідними економістами західного світу та України, подано аналіз їх робіт та наведені висновки. Робляться висновки про те, що розвиток громади на локальному рівні можливий лише при формуванні правильної державної політики та політики органів місцевого самоврядування, побудованій на засадах децентралізації.

The results of the theoretical study of the potential of financial decentralization as the basis for the formation of communities self-sufficient financial decentralization as the basis for the formation of communities self-sufficient the conditions of implementation of its basic principles at present time in the Ukrainian state are presented. It is shown the notion of “fiscal decentralization”. Theoretical results of development of the theory of fiscal decentralization by top economists of the Western world and Ukraine are summarized, its analysis and the conclusions are presented. Conclusions are drawn that community development at the local level is only possible during the formation the correct public policy and policy of local governments built on the principles of decentralization.

Ключові слова: *теорія фінансової децентралізації, територіальна громада, розвиток територіальної громади, органи місцевого самоврядування, державна політика.*

Keywords: *the theory of fiscal decentralization, local community, development of communities, local governments, public policy.*

Постановка проблеми. Події 2013-2014 років довели необхідність змін в системі управління та розвитку держави. Сьогодні на порядку денному стоїть питання децентралізація та адміністративно-територіальної реформи, ініційовані Кабінетом міністрів України в 2014 році з прийняттям ВРУ Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України» (щодо реформи міжбюджетних відносин) від 28.12.2014 № 79-VIII [2]. Його прийняття спрямоване «на виконання Основних напрямів бюджетної політики на 2015 рік, схвалених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.04.2014 № 385-р та абзацу другого пункту 1 Плану заходів щодо реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.06.2014 № 591-р» [1].

Сьогодні вже ніхто не сумнівається в правильності проведення реформ у напрямку децентралізації. Потреба формування самодостатніх територіальних громад, які характеризуватимуться фіскальною спроможністю бюджетів, достатніми повноваженнями органів місцевого самоврядування, високим рівнем

фінансової незалежності та достатнім – адміністративної, а також мотивованих на саморозвиток та процвітання, є центральним в реформуванні адміністративно-територіальної та фінансово-бюджетної систем в Україні, і його здійснення є можливим лише при передачі адміністративних та фінансових ресурсів на місце.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням теоретичного вивчення та визначення поняття фінансової або фіскальної децентралізації займалися такі західні вчені як Ч. Тібу, Р. Масгрейв, У. Оутс, Т.Кун., А.Шах, Дж. Хафер, б. Фрай та Р. Айхенберг та інші. В Україні в сучасних умовах розвитку ідеї фінансової децентралізації є особливо актуальними для вивчення та адаптації до вітчизняної фінансово-економічної та управлінської систем. Його аналізом займається багато науковців, зокрема, Юрій С.І., Бикадорова Н.О., Кириленко О.П., Глушенко Ю.А., Синцова О.О, Федосов В.М., Христинка В.П., Луніна І.О. та інші.

Формулювання цілей статті:

- визначення поняття «фіскальна децентралізація»;
- аналіз розвитку теорії фінансової децентралізації;
- визначення можливостей втілення основ фінансової децентралізації в економічну та управлінську системи нашої держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміна курсу державної політики в напрямку до децентралізації, яка вже впродовж останнього десятка років проголошується як основний вектор розвитку держави (проте фактично в цей період відбувалося поступове та невпинне накопичення владних повноважень та управлінських функцій в центральних органах влади), посилює та викликає додатковий інтерес до вивчення теоретичних основ децентралізації. Розпочавшись з 70-х років ХХ століття з розширення повноважень органів місцевої влади та утвердившись прийняттям у 1985 році Європейської хартії місцевого самоврядування, децентралізація довела свою ефективність, оскільки на її засадах побудовано економічні системи країн ЄС та США.

Аналіз сутності поняття «децентралізація» в роботах провідних вітчизняних та іноземних вчених доводить, що це комплекс окремих елементів. Так, розрізняють декілька видів децентралізації, які відрізняються між собою з позиції поділу функцій між рівнями управління та можуть впроваджуватися як самостійно, так і комплексно. Так, виділяють:

- політичну децентралізацію, яка характеризується делегуванням політичної влади на місце – субнаціональним органам управління, які політично підзвітні місцевим виборцям;
- адміністративну – передбачає передачу певних управлінських функцій місцевим органам влади;
- ринкову – в її основу покладено питання оптимізації виробничих процесів на засадах використання ринкових механізмів;
- фінансову децентралізацію, яка полягає в розподілі функцій, фінансових ресурсів та відповідальності за їх використання між центром та органами місцевого самоврядування [9, 4, 12, 15].

Саме фінансова, або фіскальна децентралізація (цей термін є характерним для західних країн) найбільш розглянута в працях західних та вітчизняних економістів, проте така популярність не привела до формування єдиних правил ефективного проведення фінансової (фіскальної) децентралізації.

Основоположником теорії фінансової децентралізації є американський економіст Чарльз Тібу. У своїх працях «Чиста теорія локальних витрат» (1956) та «Економічна теорія фіскальної децентралізації в публічних фінансах: необхідність, джерела й використання» (1961) він розглядає муніципалітети як структури, які пропонують різні кошики товарів (муніципальних послуг) за різними цінами (податковими ставками). Оскільки жителі муніципалітетів мають різні потреби та неоднакові можливості сплати податків, вони (згідно теорії Ч.Тібу) переходимуть з одного муніципального утворення до іншого в пошуку максимальної корисності суспільних послуг, які їм надаватимуться, при мінімальних податкових платежах. Таким чином Тібу стверджує, що завдяки такому процесу формуватиметься рівновага надання муніципальних послуг в співвідношенні до потреб населення, що сприятиме групуванню людей в громади зі збалансованими потребами [16]. Окрім того, Ч. Тібу зазначає: «Фіскальна децентралізація підвищує рівень конкуренції серед місцевих органів влади... децентралізація забезпечує зростання ефективності, оскільки органи місцевого самоврядування мають більш точну інформацію про потреби своїх резидентів на відміну від центральної влади» [11].

В такому ж напрямку проводили свої дослідження і інші відомі західні економісти, зокрема Річард Масгрейв, який зауважив той факт, що фінансова децентралізація сприяє ефективному розподілу ресурсів. В своїх працях «Теорія суспільних фінансів» (1959) та «Нариси фіскального федералізму» (1977) він запропонував новаторський підхід до організації сфери державних фінансів, виділивши три основні функції, ефективне забезпечення яких є ключовим завданням побудови системи бюджетного фінансування, а саме:

- аллокаційна – функція правильного та найбільш ефективного розміщення ресурсів. Розміщення ресурсів автор ставить в цілковиту залежність від питання аллокації потреб населення, поділяючи останні на «соціальні блага» (блага, які формуються потребами індивідів) та «мериторні блага» (блага, попит на які з боку приватних осіб менший від рівня «бажаного суспільством» і стимулюється державою). Таким чином, децентралізація виробництва та надання суспільного блага буде ефективнішим, оскільки його локалізація на відповідній території забезпечує надання послуг, що відповідає вподобанням та потребам населення; при цьому, децентралізація не призводить до росту витрат на виробництво даного блага, а його фінансування

здійснюється за рахунок тих, хто цим благом користуватиметься. Щодо мериторних благ, їх визначають як такі, дійсна цінність яких споживачам невідома, проте вони «породжені необхідністю підтримання соціального імунітету суспільства і тому визначають могутні мотиви поведінки держави у сферах культури, освіти, охорони навколишнього середовища та здоров'я нації» [5]. Тому саме держава забезпечує виробництво цих корисних для суспільства послуг, фінансуючи їх за допомогою надання бюджетних дотацій виробникам, і спонукає населення до збільшення їхнього споживання;

- перерозподільна функція, яка полягає в централізованому забезпеченні вирівнювання доходів адміністративно-територіальних одиниць. Потребу такого «державного нагляду» автор пояснює існуванням такого феномену, як «мобільність» бідних (міграція частки населення з одного регіону в інший при формуванні в ньому більш сприятливих умов для життєдіяльності), зменшення якого повинно забезпечуватися центральною владою. При цьому, деякі перерозподільчі функції можуть передаватися на місця;

- стабілізаційна – функція стабілізації макроекономічної ситуації в державі повинна реалізуватися центральною владою.

Важливим внеском Р.Масгрейва в розвиток теорії фінансової децентралізації було формулювання принципів, на основі та з урахуванням яких має проводитися фінансова децентралізація [15]. Серед них:

- принцип відповідності (прийняття рішення про виробництво суспільних благ має покладатися на громадян, які проживають на території, на якій надаватимуться відповідні послуги, та які фінансують їх виробництво шляхом сплати податкових платежів);

- принцип централізованого перерозподілу (політика розподілу повинна проводитися центральними органами влади, оскільки вони володіють необхідними для цього інструментами);

- принцип фінансового вирівнювання (забезпечення міжбюджетного вирівнювання між краще та гірше забезпеченими адміністративно-територіальними одиницями має проводитися на центральному рівні);

- принцип національних бажаних благ (надання благ, які є важлими з позиції підтримки національних інтересів або виробництво яких характеризується просторовими зовнішніми ефектами, може стимулюватися центральними органами влади за рахунок надання цільових трансфертів на їх виробництво).

Подальшим розвитком теорії фіскальної децентралізації займався англійський учений Уоллес Оутс. В 1972 році в праці «Фіскальна децентралізація» ним було виведено «теорему децентралізації»: «Якщо в ізольованому територіальному утворенні існує можливість для надання суспільного блага і його граничні витрати дорівнюють середнім витратам його виробництва в кожному з утворень незалежно від того, надаються вони централізовано чи децентралізовано, то надання цього блага місцевими органами самоврядування в кількості, що відповідає реальному попиту, завжди буде ефективнішим, ніж його надання центральним урядом у фіксованому обсязі (на постійному рівні)» [8]. Тобто, Оутс звертає увагу передусім на те, що децентралізація видатків має формуватися на основі ефекту асиметричності інформації – оскільки центральні органи влади не в змозі володіти достовірною та повною інформацією про уподобання жителів окремих територій та про особливості виробництва суспільних благ на місцях, функції виробництва таких бюджетних послуг мають бути передані на місця. А фінансування субнаціональних бюджетів, наскільки це можливо, має проводитися за рахунок податків, якими оподатковуються жителі конкретного регіону, тобто, «важливо, щоб видатки мали регіональний характер, а їх побічні ефекти для інших регіонів були мінімальними» [4]. При цьому, У.Оутс також виділяє необхідність обмеження проведення субнаціональними органами влади власної політики у сфері макроекономічного регулювання та перерозподілу доходів між індивідуумами з метою підтримки малозабезпечених верств населення [17].

Як узагальнюючу характеристику аналізованої теорії можна зауважити: «Децентралізація покликана стимулювати державний сектор проявляти більшу чутливість до вимог громадян-виборців» [14]. Проте, рівень децентралізації у публічному секторі повинен формуватися відповідно до частки свободи органів місцевого самоврядування у прийнятті власних рішень та їх політичної відповідальності за реалізацію цих рішень. При цьому, важливим, як зазначають Бикадорова Н.О. [4] та Долженко І.І. [6], є вірний розподіл завдань між різними рівнями влади. Оскільки виважене та найефективніше в подальшій реалізації закріплення за тим чи іншим рівнем влади конкретного завдання, та його дотримання в майбутньому на постійній основі забезпечить ефективний поділ бюджетних видатків між рівнями управління.

Теорія фінансової децентралізації має свої позитивні та негативні сторони. Основні з них показані на рис. 1.

Окрім того, варто звернути увагу на те, що в європейській правовій літературі фінансова децентралізація включає такі ланки як [10]:

- децентралізація видатків – надання місцевим органам влади фінансових ресурсів для виконання покладених на них завдань;

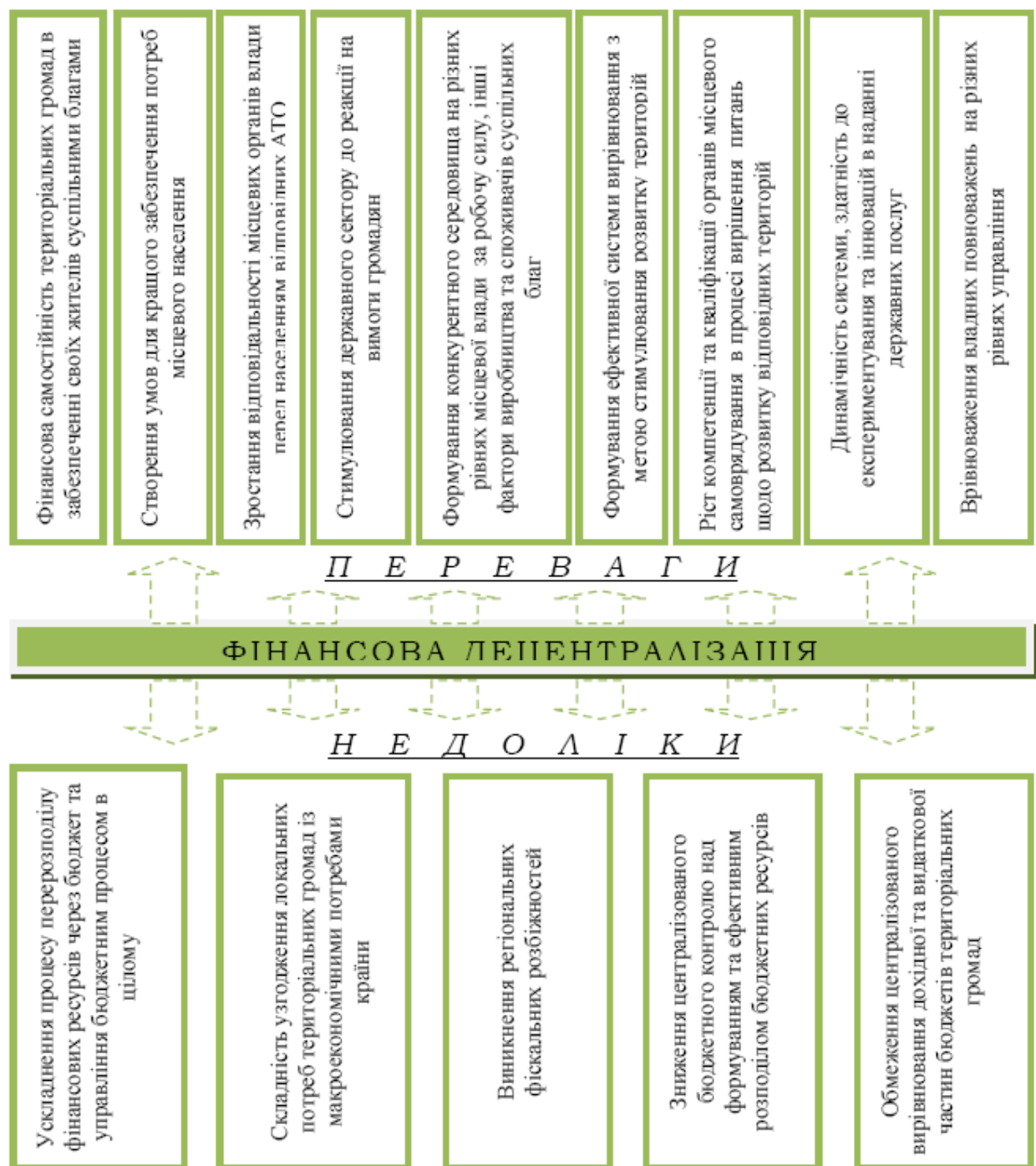

Рис. 1. Переваги та недоліки фінансової децентралізації

- децентралізація доходів – закріплення за місцевим самоврядуванням переліку власних доходів, достатніх для виконання своїх функцій; забезпечення самостійності місцевих органів влади у встановленні їх розмірів;

- процесуальна і організаційна самостійність – право на самостійне складання, затвердження та виконання бюджетів, фінансових планів та звітів з відповідним рівнем відповідальності конкретних посадових осіб.

Втілення основ фінансової децентралізації в економічну та управлінську системи нашої держави підтримане та визначене ключовим в Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.06.2014 № 591-р [3]. При цьому, варто зауважити: Концепція реформування місцевих бюджетів, прийнята у 2007 році [7], спрямована на забезпечення конкурентоспроможності та сталого розвитку регіонів, підвищення продуктивності виробництва та зайнятості населення; Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади, прийнята в 2014 році, основною метою реформування передбачає «визначення напрямів, механізмів і строків формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для

громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад» [3]. Як бачимо, концепція 2014 року включає усі основні ідеї теорії фінансової децентралізації, а подальше реформування адміністративно-територіального устрою та управлінського сектору побудоване на засадах фінансової децентралізації, яка «сприятиме переходу від патерналістської моделі міжбюджетних відносин до внутрішньоорієнтованої моделі соціально-економічного розвитку територіальних громад, ефективного використання їх власного фінансового потенціалу» [13].

Висновки. Як бачимо, для ефективного функціонування органів місцевого самоврядування на засадах фінансової децентралізації та реалізації своєї автономії щодо витрат, місцева влада повинна володіти бюджетною та податковою самостійністю спираючись на використання таких атрибутів:

- передусім важливим є достатній рівень автономії органів місцевого самоврядування щодо використання доходів – місцеві органи влади повинні мати змогу при потребі «доповнити суми доходів, які вони одержують з власних джерел прибутку» [14]. Так, можна виділити чотири виміри такої автономії – це можливість зміни податкових ставок, визначення бази оподаткування, можливість прийняття рішення щодо введення конкретного податку та можливість збирання податків, які накладаються на місцевому рівні. Серед них можливість зміни податкової ставки є чи не найважливішим атрибутом податкової самостійності, оскільки при його відсутності повноваження органів місцевого самоврядування щодо введення в разі необхідності додаткових податків стає дуже обмеженою;

- «тягар місцевих податків повинні нести місцеві мешканці» [14]. Це дуже важливе правило фінансової децентралізації, оскільки, якщо витрати, які здійснюються для гарантування відповідного рівня життя резидентів відповідної території, частково сплачуватимуться нерезидентами, місцева влада перетвориться на менш підзвітну місцевим мешканцям структуру щодо своїх витрат. Так, податок на прибуток підприємств та акцизи не можуть бути кандидатами на роль місцевих податків, оскільки їх тягар експортується до нерезидентів;

- фінансові ресурси, одержані від вищих владних структур не повинні суперечити пріоритетам місцевої влади у веденні власної видаткової політики. Винятком є лише ситуація, коли органи місцевого самоврядування забезпечують виконання завдання, яке в результаті має принести значні переваги нерезидентам даної території. В такому випадку інтереси останніх можуть потребувати захисту центральних органів влади в формі цільового використання наданих місцевим органам влади коштів.

Список використаної літератури.

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України «про внесення змін до Бюджетного кодексу України» (щодо реформи міжбюджетних відносин) від 22 грудня 2014 року.
2. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин/ Верховна Рада України; Закон від 28.12.2014 № 79-VIII.
3. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні / Кабінет Міністрів України; Розпорядження, Концепція від 01.04.2014 № 333-р.
4. Бикадорова Н. О. Податкові доходи у фінансовій децентралізації місцевого самоврядування / Н. О. Бикадорова // Економічні науки. Серія : Облік і фінанси. - 2010. - Вип. 7(1). - С. 74-83. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2010_7\(1\)_10.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2010_7(1)_10.pdf).
5. Гриценко О. А. Нормальне суспільство як основа соціальної держави [Текст] : [Соціальна держава: сутність, моделі, шляхи формування в Україні : навч. посіб. / за ред. Л. С. Шевченко : тема 3] / О. А. Гриценко // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право : зб. наук. пр. / Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». - Х. : Право, 2012. - 2012. № 3 (10). - С. 148-165. - Бібліогр. : с. 164-165.
6. Долженко І.І. Розвиток бюджетної децентралізації місцевого самоврядування в Україні / І.І. Долженко // Науковий огляд. 0434- 2014. – Т. 6, №5. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/227/361>.
7. Казюк Я.М. Система фінансового вирівнювання та особливості методик визначення міжбюджетних трансфертів: досвід європейських країн / Я.М. Казюк // Сучасні проблеми освіти і науки: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 26-27 січня 2013 року, м. Будапешт. – <http://scaspee.com/6/post/2013/01/35.html> (29 січня 2013 року).
8. Мацук З. А. Фіскальний федералізм як децентралізована модель формування бюджетного регулювання в Україні / З. А. Мацук // Фінанси, облік і аудит. - 2014. - Вип. 1. - С. 81-94. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Foa_2014_1_9.pdf.
9. Н.О. Бикадорова. Фінансова децентралізація місцевого самоврядування / Н. О. Бикадорова // Економічний вісник Донбасу [Текст]. — 2010. — № 2(20). — С. 145-151.
10. Перошук З.І. Деякі правові питання бюджетів та їх складових елементів в умовах бюджетної децентралізації / Перошук З.І. //Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція». – 2014. - №11, том 1. – С. 154-157.
11. Усков. И.В. Децентрализация как основа становления финансово самостоятельных местных органов власти / Усков И.В. // Бизнес Информ. Серія «Регіональна економіка» – 2012. – Вип. 3. – с. 107-110.

12. Сало Т. В. Децентралізація фінансової системи: стан та оцінка рівня в Україні / Т. В. Сало // Ефективність державного управління. - 2013. - Вип. 35. - С. 324-330. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/efdu_2013_35_42.pdf.

13. Сторонянська І. З. Напрямки модернізації фінансового забезпечення розвитку сільських територіальних громад у контексті завдань адміністративно-територіальної реформи / І. З. Сторонянська, А. О. Пелехатий // Фінанси України. - 2014. - № 10. - С. 97-108.

14. Тірк У. Фіскальна децентралізація в Україні / У. Тірк. - Режим доступу: www.c-e-d.info/img/pdf/Utt_125_134_ukr.pdf.

15. Хамініч С.Ю., Климова В.М. Особливості фіскальної децентралізації в умовах розвитку національного господарства України / Хамініч С.Ю., Климова В.М. // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». - 2011. - №5. - С.20-26.

16. Холодов А.С., Косенко С.Т. Гипотеза Тибу и возможности ее реализации / Холодов А.С., Косенко С.Т. // Санкт-Петербургский государственный инженерно-экономический университет. IV Международная студенческая электронная научная конференция «Студенческий научный форум». - 15 февраля – 31 марта 2012 года. Режим доступа: <http://www.rae.ru/forum2012/213/1335>.

17. Бюджетна система : підручник/ на наук. ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. - К.: Центр учбової літератури; Тернопіль : Економ. думка. 2012-871с.

References.

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The explanatory note to the draft Law of Ukraine "On Amendments to the Budget Code of Ukraine" (concerning the reform of intergovernmental relations) (Accessed 22 December 2014).

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "On making amendments to the Budget Code of Ukraine on the reform of intergovernmental relations" (Accessed 28 December 2014).

3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), "On approval of the Concept of reforming the local self-government and territorial organization of power in Ukraine" (Accessed 1 April 2014).

4. Bykadorova N. O. (2010), "Tax revenues in the financial decentralization of local government", *Ekonomichni nauky. Serija : Oblik i finansy*, vol. 7, no. 1, pp. 74-83.

5. Grycenko O. A. (2012), "The normal society as the foundation of the welfare state", *Visnyk Nacional'nogo universytetu «Jurydychna akademija Ukrai'ny imeni Jaroslava Mudrogo». Serija: Ekonomichna teorija ta pravo : zb. nauk. pr.*, vol. 3, no. 10, pp. 148-165.

6. Dolzhenko I.I. (2014), "Development of fiscal decentralization of local government in Ukraine", *Naukovyj ogljad*, vol. 6, no. 5.

7. Kazjuk Ja.M. (2013), "The system of financial equalization and methods for determining the features of intergovernmental transfers: European experience", *Suchasni problemy osvity i nauky* [Modern problems of education and science], Mizhnarodna naukovo-praktychna konferencija [International Scientific Conference], Budapesht, Ugorshhyna, 26-27 sichnja 2013 roku.

8. Macuk Z. A. (2014), "Fiscal federalism as a model of decentralized budget management in Ukraine", *Finansy, oblik i audyt*, vol. 1, pp. 81-94.

9. N.O. Bykadorova (2010), "The financial decentralization of local government", *Ekonomichnyj visnyk Donbasu*, vol. 2, no. 20, pp. 145-151.

10. Peroshhuk Z.I. (2014), "Some legal issues of budgets and their components in terms of fiscal decentralization", *Naukovyj visnyk Mizhnarodnogo humanitarnogo universytetu. Serija: «Jurysprudencija»*, vol. 1, no. 11, pp. 154-157.

11. Uskov. I.V. (2012), "Decentralization as a basis of formation of independent finansovo local authorities", *Biznes Inform. Serija «Regional'na ekonomika»*, vol. 3, pp. 107-110.

12. Salo T. V. (2013), "Decentralized Financial System: Status and assessment of a Ukraine", *Efektivnist' derzhavnogo upravlinnja*, vol. 35, pp. 324-330.

13. Storonjans'ka I. Z. and Pelehattyj A. O. (2014), "Directions modernizing the financial security of rural communities in the context of the tasks of administrative-territorial reform", *Finansy Ukrai'ny*, vol. 10, pp. 97-108.

14. Tirk U., "Fiscal Decentralization in Ukraine".

15. Haminich S.Ju. and Klimova V.M. (2011), "Features fiscal decentralization in the development of national economy of Ukraine", *Visnyk Dnipropetrovs'kogo universytetu. Serija «Ekonomika»*, vol. 5, pp. 20-26.

16. Holodov A.S. and Kosenko S.T. (2012), "Tiebout hypothesis and the possibility of its implementation", *IV Mezhdunarodnaja studencheskaja jelektronnaja nauchnaja konferencija «Studencheskij nauchnyj forum»*, [IV International Student e-science conference "Student scientific forum."], Rossiya, Sankt-Peterburg, 15 fevralja – 31 marta 2012 goda.

17. V.M. Fedosov and S.I. Jurij (2012), *Bjudzhetna sistema* [The budget system], Centr uchbovoi' literatury; Ternopil', Ekonom. dumka., Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2015 р.